DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.07>
УДК 343.98

І. В. Парфіло,

аспірант кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5788-2268>
e-mail: parfilo.igor@gmail.com

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ТА ОБІГ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ: ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ЗЛОЧИНУ ТА ПОЧАТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті досліджуються проблеми виявлення ознак фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів й початку кримінального провадження. Виходячи з результатів узагальнення матеріалів судової та слідчої практики, особлива увага приділяється виявленню ознак досліджуваного злочину з матеріалів оперативно-розшукової діяльності, повідомлень Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками, заяв потерпілих. Обґрунтовується роль та вагомe значення кримінально-процесуальних та організаційно-тактичних особливостей початку кримінального провадження для ефективного розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Ключові слова: фальсифікація та обіг фальсифікованих лікарських засобів, виявлення ознак фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, джерела виявлення ознак злочину, організаційно-тактичні особливості початку кримінального провадження, систематизація ознак фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Постановка наукової проблеми. Ефективність розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів значною мірою залежить від своєчасного початку кримінального провадження, повного й об'єктивного дослідження вихідної інформації про подію злочину, а також проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та тактичних операцій. Саме на початку розслідування закладається фундамент для встановлення обставин учиненого кримінального правопорушення, винуватості конкретної особи, виявляється і збирається значна кількість доказової інформації. У результаті такої діяльності відбувається висунення слідчих версій і визначаються завдання розслідування, ухвалюються відповідні рішення, забезпечується їх виконання¹. Етап збору та перевірки первинної інформації є обов'язковим для правильної кваліфікації злочинів і вибору напрямків розслідування, від нього насамперед залежить якість,

¹ Одерій О. В. Початок досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довілля: теоретико-організаційний аспект. *Криміналістика і судебна експертиза*. 2014. Вип. 59. С. 177.

своєчасність, оптимальність і взагалі ефективність кримінального провадження¹.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема початку кримінального провадження є достатньо розробленою у спеціальній літературі, зокрема, дослідженням цього питання займалися Ю. П. Аленін, В. А. Журавель, М. В. Капустіна, Г. А. Матусовський, О. В. Одерій, К. О. Спасенко, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько та ін.². Водночас у теорії криміналістики і практиці розслідування злочинів низка проблем дослідження початку кримінального провадження як структурного елемента методики розслідування окремих видів злочинів залишаються й на сьогодні дискусійними. Слід наголосити, що в сучасній криміналістичній літературі при формуванні методики розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, виявлення ознак злочину та початок кримінального провадження або взагалі не розглядаються або розглядаються у відносно згорнутому вигляді. Наведене підтверджує актуальність вказаної теми та необхідність подальших досліджень зазначеної проблематики.

Метою статті є вивчення криміналістичної сутності та значення початку кримінального провадження як структурного елемента методики розслідування злочинів, визначення особливостей виявлення ознак злочину й початку розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, з'ясування їх впливу на ефективність виявлення та розслідування цієї категорії злочинів.

Викладення основного матеріалу дослідження. На сьогодні в криміналістиці дискусійним є питання виділення особливостей початку кримінального провадження як самостійного етапу розслідування злочинів та, відповідно, структурного елементу криміналістичної

¹ Пчеліна О. В. Структура методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. №10–2. С. 124.

² Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. Вип. № 1. С. 198–203; Журавель В. А. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2014. Вип. № 2. С. 136–144; Капустіна М. В. Початок досудового розслідування: проблеми впровадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 5 (4). С. 45–49; Матусовський Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.; Одерій О. В. Початок досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля: теоретико-організаційний аспект. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2014. Вип. 59. С. 177–187; Спасенко К. О. Особливості відкриття кримінального провадження щодо порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2014. Вип. 14. С. 128–134; Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления. Криминалистический анализ : монография. Одесса : Юрид. лит. 2002. С. 231–236 та ін.

методики. У цьому контексті варто погодитись з думкою В. В. Тищенко про те, що єдиної усталеної структури методики розслідування злочинів не може бути, оскільки з інформаційної точки зору методика є певною сукупністю знань, а з позиції використання являє собою певний алгоритм дій; крім того, на структуру методики впливає її функціональна спрямованість¹. Щодо відкриття кримінального провадження як самостійного етапу досудового розслідування В. А. Журавель зазначає, що доцільність його виокремлення зумовлена специфікою процесуальних дій, із провадження яких розпочинається досудове розслідування, колом суб'єктів, які беруть участь у здійсненні цих дій (слідчий, прокурор, заявник та ін.), характером вихідних завдань, що підлягають розв'язанню, потребою у визначенні головних напрямів діяльності слідчого². Погоджуючись з такою думкою, К. О. Спасенко до перерахованих чинників, що зумовлюють відокремлення особливостей початку кримінального провадження, окремим елементом методики додає особливості нормативного регулювання так званого «відомчого» розслідування³.

З урахуванням наведених поглядів вважаємо, що виділення особливостей початку досудового розслідування як самостійного структурного елемента методики розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів обумовлюється такими чинниками: 1) специфікою процесуальних дій, пов'язаних із професійною фармацевтичною діяльністю, із провадження яких розпочинається досудове розслідування; 2) особливостями джерел виявлення та приводів для початку кримінального провадження; 3) специфікою дій щодо первинного збору інформації про подію злочину; 4) визначенням напрямків розслідування та кола завдань слідчого, які ставляться на початку кримінального провадження.

Досліджуючи процесуальні особливості початку кримінального провадження, слід звернути увагу на специфіку стадії досудового розслідування, з якої сьогодні розпочинається кримінальне переслідування. У криміналістичній літературі простежується досить неоднозначне ставлення до змін, запроваджених із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., зокрема наголошується на необхідності попереднього, перевірконого, фільтраційного етапу перед основним провадженням⁴, а надмірно

¹ Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления. Криминалистический анализ : монография. Одесса : Юрид. лит. 2002. С. 270.

² Журавель В. А. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2014, Вип. № 2. С. 142.

³ Спасенко К. О. Особливості відкриття кримінального провадження щодо порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2014. Вип. 14. С. 130.

⁴ Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. Вип. № 1. С. 199.

спрощена процедура відкриття кримінального провадження має суттєві недоліки, що стосуються не лише правових, морально-етичних, а й організаційних аспектів. Зокрема, внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань усіх заяв і повідомлень, у яких містяться лише загальні відомості, призводить до значного збільшення кількості матеріалів, що перебувають у провадженні слідчого. У свою чергу інтенсифікація праці слідчого, прокурора не сприяє об'єктивності та повноті процесу дослідження інформації, що надійшла, через елементарне зайве навантаження¹.

Погоджуючись із такою позицією, варто зауважити, що необхідність перевірки заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення також підтверджується статистичною інформацією про стан досудового розслідування кримінальних проваджень, що обліковується Генеральною прокуратурою України. Зокрема, 34, 2 % усіх кримінальних проваджень щодо фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів закрито у зв'язку з відсутністю події або складу кримінального правопорушення. Наведене безумовно свідчить про внесення значної частки відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань на підставі необґрунтованих або помилкових заяв та повідомлень.

Однак чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає необхідність прийняття й подальшої реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань будь-якої інформації про вчинене кримінальне правопорушення з урахуванням такого: 1) інформація повинна стосуватися саме кримінального, а не адміністративного, дисциплінарного чи іншого правопорушення; 2) до початку досудового розслідування чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає проведення перевірки інформації про кримінальне правопорушення². З огляду на наведене, кримінальні прояви фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів слід відмежовувати від адміністративних правопорушень, зокрема, продажу лікарських засобів без рецепта в заборонених законодавством випадках (ст. 42–4 КУпАП), з недодержанням вимог стандартів, норм, правил і технічних умов під час виробництва, зберігання, транспортування, реалізації чи використання лікарських засобів (ст. 167, 168–1, 170 КУпАП), невиконання законних вимог посадових осіб органів державного контролю за якістю лікарських засобів та умовами їх виробництва щодо усунення порушень законодавства про лікарські засоби або створення перешкод для діяльності цих органів (ст. 188–10 КУпАП)³.

¹ Журавель В. А. Початок досудового розслідування: деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 1. С. 252.

² Вапнарчук В. В. Початок досудового розслідування. *Кримінальний процес* : підруч. за ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. С. 272.

³ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення законодавства України щодо забезпечення

Структурно початковий етап розслідування включає в себе такі напрямки діяльності: 1) встановлення ознак злочину або їх відсутності; 2) здійснення процесуальних дій щодо первинного збору інформації про подію злочину¹. Розглянемо кожний з них більш детально.

Аналіз практики розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів показав, що джерелами виявлення ознак фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів є: 1) сектор охорони здоров'я, зокрема матеріали відомчої перевірки Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками, медичний персонал лікарні або клініки, працівників аптеки; 2) митні органи Державної фіскальної служби України, Державна прикордонна служба України; 3) підприємства фармацевтичної промисловості та сфери торгівлі; 4) споживачі фальсифікованих лікарських засобів; 5) відкриті джерела, зокрема такі, як сайти соціальних мереж і форуми; 6) оперативні підрозділи Національної поліції України, зокрема Департамент протидії наркозлочинності, його територіальні підрозділи та ін.

Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань передбачає спочатку встановлення ознак злочину, у зв'язку з чим необхідним є дослідження питання відмежування понять «виявлення» та «встановлення» злочинів, а також визначення джерел інформації, з яких слідчий, прокурор дізнаються про вчинене кримінальне правопорушення та яке є приводом для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань². Під встановленням ознак злочину в криміналістичній літературі розуміють діяльність правоохоронних органів, спрямовану на отримання інформації від фізичних чи юридичних осіб про вчинений злочин. Цей процес різниється з виявленням злочинів тим, що передбачає активну та цілеспрямовану діяльність щодо встановлення інформації про факти вчинення злочинів³.

У зв'язку із цим слід зазначити, що успішне встановлення ознак фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів у першу чергу потребує визначення поняття криміналістичних ознак злочину, а також її систематизації. У спеціальній літературі під криміналістичною ознакою злочину розуміють факт, який виступає результатом злочинного діяння, який із більшою або меншою мірою вірогідності вказує на подію

якості лікарських засобів : наказ МОЗ України від 26.10.2001 № 428. *Офіційний вісник України* від 08.02.2002. № 4.

¹ Лобунец Е. С. Назначение и содержания этапов расследования преступлений : монография. Москва : Юрлитинформ, 2015. С. 45.

² Капустіна М. В. Початок досудового розслідування: проблеми впровадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 5(4). С. 49.

³ Петросян В. Г. Криміналістичне та оперативно-розшукове забезпечення виявлення злочинів, вчинених суб'єктами господарювання з ознаками фіктивності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2012. С. 12.

злочину, його обставини¹. Щодо систематизації ознак злочинів під час розслідування окремих видів злочинів найбільш поширеними критеріями сьогодні залишаються: загальні й окремі ознаки злочинів; стадії (етапи) розвитку злочину; спосіб існування в навколишній дійсності; місце можливого виявлення ознак². Водночас, на наш погляд, систематизацію ознак фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів слід здійснювати за критерієм приводу для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Отже, приводами для внесення відомостей про фальсифікацію та обіг фальсифікованих лікарських засобів до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) повідомлення потерпілих; 2) повідомлення посадових осіб, яким стало відомо про факт фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів під час виконання ними своїх службових обов'язків; 3) повідомлення фармацевтичних підприємств, аптечних закладів — суб'єктів вхідного контролю лікарських засобів; 4) повідомлення Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками; 5) виявлення слідчим або прокурором ознак фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів із матеріалів оперативно-розшукової діяльності; 6) виявлення слідчим або прокурором ознак досліджуваного злочину з інформації, що надійшла від митних органів Державної фіскальної служби України, Державної прикордонної служби України; 7) виявлення слідчим або прокурором ознак досліджуваного злочину із засобів масової інформації, форумів, інтернет-сайтів; 8) виявлення слідчим або прокурором ознак досліджуваного злочину під час розслідування інших злочинів. Розглянемо їх детальніше.

Як вбачається з проведених нами досліджень, найпоширенішим приводом для внесення відомостей про фальсифікацію та обіг фальсифікованих лікарських засобів є виявлення ознак фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів із матеріалів оперативно-розшукової діяльності. На сьогодні органом, який здійснює оперативно-розшукові заходи в цій категорії злочинів, є Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції України та його територіальні підрозділи. Досудове розслідування зазначеної категорії злочинів здійснюють слідчі Національної поліції України.

Ознаками, що вказують на фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів, у такому випадку можуть бути: а) відсутність ліцензії на виробництво лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів; б) сплив терміну дії ліцензії; в) анулювання або призупинення ліцензії; г) наявність ліцензій, виданих іншій особі; г) невідповідність фактичної

¹ Матусовский Г. А., Дудников А. Л. Криминалистическая систематизация признаков хищений. Расследование хищений государственного и общественного имущества (проблемы тактики и методики). Харків, 1987. С. 28.

² Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.

господарської діяльності ліцензії, недотримання вимог щодо ліцензійного виду діяльності; д) порушення умов ліцензійної діяльності; відсутність державної реєстрації юридичної особи, фізичної-особи підприємця; е) порушення правил, технічних регламентів щодо виробництва лікарських засобів; є) реалізація лікарських засобів поза аптечних пунктів, у тому числі в мережі інтернет; ж) порушення правил списання та утилізації непридатних лікарських засобів; з) порушення правил документообігу; и) порушення бухгалтерської та податкової звітності.

Матеріали оперативно-розшукової діяльності можуть бути підставою для початку досудового розслідування лише в разі наявності у них відомостей про обставини, що можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення. Такі матеріали повинні бути легалізовані оперативним підрозділом та передані у встановленому порядку слідчому чи прокурору¹. Відносно легалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності необхідно зазначити, що це специфічна діяльність оперативних та слідчих підрозділів із надання законної сили і введення в кримінальний процес матеріалів оперативно-розшукової діяльності². У разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України³.

Наступним найбільш поширеним приводом для внесення відомостей про фальсифіковані лікарські засоби до Єдиного реєстру досудових розслідувань є повідомлення Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками про наявність правопорушення в порядку проведення відомчої перевірки. Це пояснюється низкою особливостей, пов'язаних зі специфікою нормативного регулювання цієї сфери, а також безумовною необхідністю володіння спеціальними знаннями для успішної реалізації вихідних завдань початку кримінального провадження.

Державний контроль якості лікарських засобів здійснюється Державною службою з лікарських засобів та контролю за наркотиками, державними службами з лікарських засобів та контролю за наркотиками в областях та м. Києві шляхом перевірки додержання суб'єктами

¹ *Погорецький М. А.* Поняття та сутність легалізації оперативно-розшукової інформації. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*. Луганськ : Вид-во ЛДУВС, 2010. Спец. вип. № 4. С. 34.

² *Гуменна Н.* Особливості використання результатів оперативно-розшукової діяльності в розшуковій роботі слідчого. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. Республіка Молдова, 2014. Вип. № 4. С. 217.

³ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України* від 02.06.1992 р., № 22.

господарювання вимог законодавства щодо якості лікарських засобів й у визначених законодавством випадках проведення лабораторного аналізу зразків лікарських засобів¹. Так, початок кримінального провадження можливий у результаті отримання повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, що встановлено у процесі проведення планової або позапланової перевірки органами Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками². Планова перевірка здійснюється згідно з річним планом здійснення заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з лікарських засобів та контролю за наркотиками на відповідний календарний рік. Позапланова перевірка здійснюється з підстав, передбачених Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Зміст таких перевірок полягає у проведенні посадовими особами зазначених органів: 1) перевірки супровідних документів до серій лікарських засобів; 2) вибіркового візуального контролю відповідності лікарських засобів вимогам специфікації якості. У разі невідповідності лікарського засобу вимогам специфікації якості за результатами візуального контролю, виявлення розбіжностей у супровідних документах до серій лікарських засобів або порушення встановлених умов виготовлення лікарського засобу в аптеці за рецептом лікаря, зберігання, транспортування та реалізації лікарського засобу, що може негативно вплинути на його якість, уповноваженими особами приймається рішення щодо відбору зразків для проведення лабораторного аналізу, за результатами якого складається висновок щодо якості лікарського засобу. На основі результатів висновку щодо якості зразків лікарського засобу, виданих лабораторією, видається припис щодо зупинення обігу відповідної серії або всіх серій лікарського засобу в регіоні або на всій території України та термінове повідомлення про виявлення фальсифікованих лікарських засобів.

Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, виконуючи положення Меморандуму про співпрацю з Національною поліцією України від 03 липня 2017 року негайно передає правоохоронним органам матеріали перевірок, що містять ознаки виготовлення фальсифікованих лікарських засобів, придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту або незаконного збуту фальсифікованих лікарських засобів.

Отже, ознаками, що вказують на фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів у такому випадку можуть бути:

¹ Деякі питання державного контролю якості лікарських засобів : постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2010 № 260. *Офіційний вісник України* від 19.03.2010, № 17.

² Про затвердження Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками : постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2015, № 647. *Офіційний вісник України* від 18.09.2015, № 72.

а) наявність негативного висновку щодо якості лікарського засобу; б) видача припису щодо зупинення обігу лікарського засобу в регіоні або на всій території України; в) встановлення порушень технологічного регламенту виробництва фальсифікованих лікарських засобів; г) складення протоколів про адміністративне правопорушення, притягнення до адміністративної відповідальності.

Наявна ситуація має декілька аспектів, які мають як позитивний, так і негативний вплив на процес розслідування. Зокрема, спеціалісти, які здійснюють перевірку лікарського засобу на предмет фальсифікації фактично дають попередню кваліфікацію події до початку кримінального провадження, що суттєво зменшує можливість неправдивого або необґрунтованого звернення про кримінальне правопорушення, а також значно полегшує роботу слідчого щодо перевірки факту вчинення злочину.

Отримання інформації про фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів у порядку повідомлення Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками має документальне підтвердження, зокрема, у складі матеріалів перевірки слідчому надаються: 1) акти про результати перевірки дотримання суб'єктом господарської діяльності вимог законодавства щодо забезпечення якості лікарських засобів; 2) акти відбору зразків лікарського засобу для лабораторної перевірки їх якості; 3) розпорядження про встановлення заборони лікарського засобу; 4) термінові повідомлення про виявлення фальсифікованих лікарських засобів; 5) припис про усунення порушень законодавства України про лікарські засоби.

Водночас необхідно враховувати, що оскільки сама перевірка є досить тривалою, то повідомлення про вчинене правопорушення надходить через значний проміжок часу. У зв'язку з цим, недопустимою є ситуація очікування слідчим результатів перевірки Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, оскільки це може вплинути на кількість та якість інформації щодо події злочину й у кінцевому результаті — на якість розслідування в цілому.

Досить поширеним приводом для внесення відомостей щодо досліджуваного злочину, є заяви та повідомлення. Ознаками, що вказують на фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів у такому випадку можуть бути: а) наявність звернень, листів, скарг, заяв громадян щодо якості лікарських засобів; б) виникнення інцидентів між медичним персоналом та пацієнтами; в) фіксація в медичній документації аномальної реакції пацієнтів на препарати.

Досліджуючи заяви або повідомлення про фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів як привід до початку досудового розслідування, слід вказати, що першоосновою для такого повідомлення є «виявлення» суб'єктами відносин у сфері фармацевтичної діяльності чогось незвичайного, непослідовного або неправильного у лікарському засобі. Так, пацієнти можуть виявити різницю (зовнішній вигляд, запах,

смак, тактильні відчуття, вплив продукту) між фальсифікованим продуктом і лікарським засобом, з яким вони знайомі через споживання¹.

Найбільш поширеними ознаками, на які слід звертати увагу при наявності підозри щодо фальсифікації лікарського засобу є: а) орфографічні помилки в інструкції; б) відмінності в шрифті; в) порушення цілісності упаковки; г) нечітка якість гравірування або друку; ґ) відсутність відомостей про країну виробника або заводу виробника; д) відсутність маркування, реєстраційного номера; е) відсутність терміну придатності. Перш за все необхідно вивчити упаковку лікарського засобу, оцінити її якість, шрифт та наявність орфографічних помилок, які можуть бути як на самій упаковці, так і в інструкції із застосування. Матеріали, з яких виготовлені упаковка та інструкція повинні бути високої якості, фарби насичені, текст добре видимим, без пропусків. Інструкція повинна бути надрукована, а не скопійована.

Як показує практика, поширеним приводом для внесення відомостей про фальсифікацію та обіг фальсифікованих лікарських засобів є також повідомлення уповноважених працівників аптечних закладів (суб'єктами роздрібної торгівлі) та уповноважених працівників підприємств (суб'єктами оптової торгівлі), зумовлене впровадженням в Україні системи вхідного контролю якості лікарських засобів при їх одержанні, який здійснюється шляхом візуальної перевірки або лабораторних досліджень якості лікарських засобів у момент їх отримання².

Під час візуального обстеження уповноважена особа перевіряє відповідність одержаних лікарських засобів супровідним документам щодо кількості, дозування, номерів серій, термінів придатності, реєстраційного статусу, найменування, лікарської форми, виробника. Кожна серія лікарського засобу повинна супроводжуватися копіями сертифіката якості серії лікарського засобу, що видається виробником (для імпортованих лікарських засобів — імпортером (виробником або особою, що представляє виробника лікарських засобів на території України), висновки про якість ввезеного в Україну лікарського засобу (для лікарських засобів іноземного виробництва) та висновку про відповідність МБП вимогам державних і міжнародних стандартів (для медичних імунобіологічних препаратів), завіреними печаткою останнього постачальника.

У разі встановлення працівниками аптечних закладів та підприємств під час такого контролю порушень, акт про виявлені

¹ IRACM. A practical guide for EU Investigations on Falsified Medicines. Draft guide version 20 — 2014. URL : <http://www.globalforumljd.org> (дата звернення 12.07.2019).

² Про затвердження Порядку контролю якості лікарських засобів під час оптової та роздрібної торгівлі : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.09.2014 № 677. *Офіційний вісник України* від 16.12.2014, № 98.

дефекти лікарських засобів, стосовно яких виникла підозра у фальсифікації, а також самі фальсифіковані лікарські засоби направляються до Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками разом з одночасним повідомленням правоохоронних органів про виявлені ознаки фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Ознаками, що вказують на фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів при таких обставинах можуть бути: відсутність повного документального забезпечення обігу лікарських засобів; наявність окремих помилок у товаросупровідних документах; наявність дефектів упаковки або маркування лікарських засобів описаних вище; підозра у фіктивності юридичної особи — продавця, зокрема, відсутність статутних або інших первинних бухгалтерських документів.

Інформація, що надійшла від митних органів Державної фіскальної служби України, Державної прикордонної служби України може бути приводом для початку кримінального провадження щодо підозри у наявності фальсифікованих лікарських засобів, виявлених на митному кордоні України. Специфіка такого товару, як лікарські засоби, унеможливає безпосереднє здійснення перевірки їх якості митними органами¹. З урахуванням особливостей порядку переміщення лікарських засобів можливими формами митного контролю слід визнати: 1) перевірку супровідних документів та інших відомостей для митного контролю; 2) митний огляд лікарських засобів; 3) усне опитування громадян і посадових осіб підприємств; 4) облік переміщуваних препаратів; 5) перевірка системи звітності та обліку ліків, що переміщуються через митний кордон України; 6) огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів та інших місць, де знаходяться ліки². Начальник відповідного митного органа, або його заступники, розглянувши матеріали про порушення митних правил і установивши наявність достатніх даних, що вказують на ознаки фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, передає зібрані матеріали до органу досудового розслідування щоб розпочати досудове розслідування.

Отже, ознаками, які можуть свідчити про фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів, виявлених на митному кордоні України, можуть бути: а) наявність недоліків у супровідних документах та інших відомостях, які підлягають митному контролю; б) наявність дефектів у зовнішньому вигляді лікарських засобів, упаковці, маркуванні; в) відсутність лікарських засобів, які підлягають митному оформленню в

¹ Волкова Н. В. Митні органи в системі державного контролю якості лікарських засобів. *Вісник Академії митної служби України. Серія : Право*, 2009. № 2. С. 68.

² Шевчук О. М. Особливості здійснення митного контролю за переміщенням лікарських засобів через митний кордон. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 318.

реєстрі лікарських засобів України; г) наявність негативного висновку лабораторії щодо якості лікарського засобу та інші.

Засоби масової інформації часто висвітлюють у своїх матеріалах факти правопорушень, у тому числі щодо фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів. У разі самостійного виявлення слідчим або прокурором оприлюднених у засобах масової інформації повідомлень про виявлені факти фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів або наслідки вживання лікарських засобів щодо яких є підозра у фальсифікації, це є приводом для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку кримінального провадження.

Висновки. Наведене надає підстави стверджувати про наявність кримінально-процесуальних та організаційно-тактичних особливостей початку кримінального провадження щодо розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів і можливості розглядати його в якості окремого елемента структури відповідної криміналістичної методики. Специфіка початку кримінального провадження досліджуваного злочину насамперед проявляється в особливостях систематизації ознак фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів, необхідності взаємодії слідчого з Державною службою з лікарських засобів та контролю за наркотиками, яка зумовлена системою нормативного регулювання фармацевтичної діяльності в Україні. Знання слідчим комплексу ознак вчинення фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів дозволить забезпечити своєчасність відкриття кримінального провадження, оперативність у проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та сприятиме ефективності досудового розслідування й вирішенню завдань кримінального судочинства.

References

- Alenin, Yu. P. (2013). *Pochatok dosudovoho rozsliduvannia za KPK Ukrainy 2012 roku*. Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, issue № 1, 198–203 [in Ukrainian].
- Deiaki pytannia derzhavnoho kontroliu yakosti likarskykh zasobiv : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.02.2010 № 260. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* vid 19.03.2010 r., № 17.
- Humenna, N. (2014). Osoblyvosti vykorystannia rezul'tativ operatyvno-rozshukovoi diialnosti u rozshukovii roboti slidchoho. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia ta praktyka*. Respublika Moldova, issue № 4, 214–218 [in Ukrainian].
- IRACM, (2014). A practical guide for EU Investigations on Falsified Medicines. *Draft guide version*.
- Kapustina, M.V. (2015). Pochatok dosudovoho rozsliduvannia: problemy vnormuvannia. *naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Serii: Yurydychni Nauky, issue 5(4), 45–49 [in Ukrainian].
- Lobunets, E. S. (2015). *Naznachenyie y soderzhaniia etapov rassledovaniia prestuplenii*. Moskva: Yurlytynform [in Russian].
- Matusovskiy, N. A., Dudnykov, A. L. (1987). *Krymynalystycheskaia systematyzatsiia pryznakov khyshchenii*. Rassledovanye khyshchenii hosudarstvennoho y

- obshchestvennogo ymushchestva. (problemu taktyky y metodyky). Kharkov [in Russian].
- Matusovskiy, N.A. (1999). *Ekonomycheskiye prestupleniya: krymynalystycheskiy analiz*. Kharkov: Konsum [in Russian].
- Oderii, O.V. (2014). Pochatok dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen proty dovkillia: teoretyko-orhanizatsiinyi aspekt. *Krymynalystyka y sudebnaia ekspertyza*, issue 59, 177–187 [in Ukrainian].
- Pchelina, O. V. (2014). Struktura metodyky rozsliduvannia zlochyniv u sferi sluzhbovoi diialnosti. *naukovy visnyk mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu*, issue 10–2, 122–125 [in Ukrainian].
- Petrosian, V. H. (2012). *Kryminalistychne ta operatyvno-rozshukove zabezpechennia vyjavlennia zlochyniv, vchynenykh subiektamy hospodariuvannia z oznakamy fiktyvnosti*. (Extended abstract of candidate's thesis) Nats. un-t derzh. podatk. sluzhby Ukrainy. Irpin [in Ukrainian].
- Pohoretskyi, M. A. (2010). Poniattia ta sutnist lehalizatsii operatyvno-rozshukovoi informatsii. *Visnyk Luhanskoho derzh. un-tu vnutr. sprav im. E.O. Didorenka*, issue № 4, 26–40 [in Ukrainian].
- Pro operatyvno-rozshukovu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.02.1992 № 2135–XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* vid 02.06.1992 r., № 22 [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Instruksii z oformlennia materialiv pro administratyvni pravoporushennia zakonodavstva Ukrainy shchodo zabezpechennia yakosti likarskykh zasobiv : Nakaz MOZ Ukrainy vid 26.10.2001 № 428. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy* vid 08.02.2002 r., № 4 [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu Ukrainy z likarskykh zasobiv ta kontroliu za Narkotykamy : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.08.2015 № 647. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy* vid 18.09.2015. № 72 [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Poriadku kontroliu yakosti likarskykh zasobiv pid chas optovoi ta rozdribnoi torhivli : Nakaz MOZ Ukrainy vid 29.09.2014 № 677. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy* vid 16.12.2014 r., № 98 [in Ukrainian].
- Shevchuk, O. M. (2011). Osoblyvosti zdiisnennia mytnoho kontroliu za peremishchenniam likarskykh zasobiv cherez mytnyi kordon. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, issue 4, 316–321 [in Ukrainian].
- Spasenko, K. O. (2014). Osoblyvosti vidkryttia kryminalnogo provadzhennia shchodo porushen pravyl bezpeky pid chas vykonannia robot z pidvyschenoiu Nebezpekoiu. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*, issue 14, 128–134 [in Ukrainian].
- Tyshchenko, V. V. (2002). *Korustno-nasylstvennue prestupleniya. Krymynalystycheskiy analy*. Odessa: Yuryd. Lyt.) [in Russian].
- Vapnarchuk, V. V. (2018). *Pochatok dosudovoho rozsliduvannia: Kryminalnyi protses: pidruchnyk za red. O.V. Kaplinoi, O.H. Shylo* [Initiation of pre-trial investigation: Criminal process: a textbook]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Volkova, N. V. (2009). Mytni orhany v systemi derzhavnogo kontroliu yakosti likarskykh zasobiv. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy*. Serii: Pravo, issue № 2, 66–72 [in Ukrainian].
- Zhuravel, V. A. (2014). Problemy periodyzatsii dosudovoho rozsliduvannia. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh Nauk Ukrainy*, issue 2, 136–144 [in Ukrainian].
- Zhuravel, V. A. (2015). Pochatok dosudovoho rozsliduvannia: deiaki protsesualni ta orhanizatsiino-taktychni problem. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, issue 1, 251–258 [in Ukrainian].

И. В. Парфило

**ФАЛЬСИФИКАЦИЯ И ОБОРОТ ФАЛЬСИФИЦИРОВАННЫХ
ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ: ВЫЯВЛЕНИЕ ПРИЗНАКОВ
ПРЕСТУПЛЕНИЯ И НАЧАЛО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА**

В статье исследуются проблемы выявления признаков фальсификации и оборота фальсифицированных лекарственных средств и начала уголовного производства.

Целью статьи является изучение криминалистической сущности и значения начала уголовного производства в качестве структурного элемента методики расследования преступлений, определение особенностей начала расследования фальсификации и оборота фальсифицированных лекарственных средств и выяснения их влияния на эффективность досудебного расследования этой категории преступлений.

Обосновывается, что систематизацию признаков совершения исследуемого преступления следует осуществлять по критерию повода для внесения сведений в Единый реестр досудебных расследований. Исходя из результатов обобщения материалов судебной и следственной практики, особое внимание должно уделяться выявлению признаков исследуемого преступления из материалов оперативно-розыскной деятельности, сообщений Государственной службы лекарственных средств и контроля наркотиков, заявлений потерпевших. Указанное дает основания утверждать о том, что уголовно-процессуальные и организационно-тактические особенности начала уголовного производства имеют существенное значение для эффективного расследования фальсификации и оборота фальсифицированных лекарственных средств.

Установлено, что специфика начала уголовного производства исследуемого преступления, прежде всего, проявляется в особенностях систематизации признаков фальсификации или оборота фальсифицированных лекарственных средств, необходимости взаимодействия следователя с Государственной службой лекарственных средств и контроля за наркотиками, которая обусловлена системой нормативного регулирования фармацевтической деятельности в Украине. Исходя из специфики исследуемого преступления, обосновывается необходимость выделения выявления признаков рассматриваемого преступления и особенностей начала досудебного расследования в качестве самостоятельного структурного элемента криминалистической методики расследования фальсификации и оборота фальсифицированных лекарственных средств.

Ключевые слова: фальсификация и оборот фальсифицированных лекарственных средств, выявление признаков фальсификации и оборота фальсифицированных лекарственных средств, источники выявления признаков преступления, организационно-тактические особенности начала уголовного производства, систематизация признаков фальсификации и оборота фальсифицированных лекарственных средств.

I. Parfylo

**FALSIFICATION AND TURNOVER OF FALSIFIED MEDICINES:
DETECTION THE SIGNS OF CRIME AND BEGINNING OF CRIMINAL
PROCEEDINGS**

The article explores the problems of detecting features of falsification and trafficking of counterfeit medicines and the beginning of criminal proceedings.

The purpose of the article is to study the criminalistic nature and significance of the beginning of criminal proceedings as a structural element of the crime

investigation methodology, to determine the features of the beginning of the investigation of falsification and trafficking of counterfeit medicines and to determine their influence on the effectiveness of pre-trial investigation of this category of crimes.

It is substantiated that the systematization of the characteristics of the crime under investigation should be carried out according to the criterion of reason for entering information in the Unified Register of pre-trial investigations. Based on the results of the summarization of the materials of the forensic and investigative practice, special attention should be paid to revealing the signs of the investigated crime from the materials of the operative-search activity, reports of the State Service of Medicines and Drug Control, statements of the victims. This gives grounds to claim that criminal procedural and organizational and tactical features of the beginning of criminal proceedings are essential for the effective investigation of counterfeiting and trafficking of counterfeit medicines.

It was established that the specifics of the beginning of the criminal proceedings of the investigated crime, first of all, is manifested in the features of the systematization of signs of falsification or trafficking of counterfeit drugs, the need for the investigator to interact with the State Drug Service and drug control, which is due to the regulatory system of pharmaceutical activity in Ukraine. Based on the specifics of the crime under investigation, the need to highlight the identification of the characteristics of the crime in question and the features of the initiation of pre-trial investigation as an independent structural element of the forensic methodology of investigating falsification and trafficking of counterfeit medicines is substantiated.

Keywords: Falsification and circulation of falsified medicinal products: identification of features of falsification and turnover of counterfeit medicines, sources of detection of signs of crime, organizational and tactical features of the beginning of criminal proceedings, systematization of signs of adulteration and turnover of counterfeit medicines.

Надійшла до редколегії 12.06.2019